

»Humalassa ajaminen kääntyi laskuun»

Taulukot ja graafiset kuvaajat ovat hyviä asian havainnollistajia silloin, kun halutaan pienessä tilassa esittää mahdollisimman paljon tietoa ja kun mahdollisimman tehokkaasti halutaan esittää jonkin seikan muutoksia jollakin aikavälillä. Tilastotieteen avulla muutkin tieteet ovat voineet havainnollistaa tuloksiaan, eikä siihen ole mitään sanomista.

Käyrien ja patsaiden piirtäjällä ja taulukoiden tekijällä on kuitenkin oma omituinen ammattikielensä. Hän lukee tilastoaan ja tulkitsee kuvioitaan ikään kuin muusta elämästä irrallaan, vain tämän kuvaajan kulkua, tämän käyrän mutkia, näiden pylväiden kokoeroja tarkastellen. Se elämä, jota kuviot tahtovat kuvata, jää tarkastelussa helposti harmaaksi, joskin välttämättömäksi taustahahmoksi. Tilastojen kliseet ja sanankäänteet ovat elämää vieroksuvasta luonteestaan huolimatta sangen elinvoimaisia; ne ovat tunkeutuneet lehtien palstoille ja uutislähetysten haastateltavien huulille ja siellä koukeroittavat tehokkaasti ajatuksiemme kulkua. Erityisen selvästi tilaston jähmettävä vaikutus näkyy talouselämää käsittelevissä artikkeleissa, jotka perustavat tietonsa taulukoiden ja kuvioiden kertomaan.

Jo aiemminkin Virittäjässä on kiinnitetty huomiota *taso*-sanana runsaaseen käyttöön lehtikielessä ja muiden viestimien kielessä (ks. esim. Jaakko Sivula,

Vir. 1973 s. 423—424 ja E. K., Vir. 1975 s. 322). Sana on saanut osakseen niin lukijoiden kuin kielenhuoltajienkin paheksunnan, mutta kaikenlaiset *tasot* elävät silti sitkeästi. Sanan abstrakti käyttö on tietenkin luvallista (vrt. NS *taso* II.2), ja tuskin sitä on kovin helppo aina korvatakaan, mutta on turhanai-kaista väen väkisin abstrahoida tekstiä pelkän tieteellisyyden ja täsmällisyyden toivossa; vaikutelma voi kyllä olla täsmällisen tuntuinen, mutta täsmällisyys on pelkkää silmänlumetta:

»Tasoltaan jalkineiden kulutus Suomessa on alhaisempi kuin useassa muussa teollisuusmaassa.» Eli: Suomessa jalkineita kulutetaan vähemmän kuin useissa muissa teollisuusmaissa. Suomessa jalkineiden kulutus on pienempi kuin useissa muissa teollisuusmaissa.

Mitään varsinaista vikaa lauseessa ei sinänsä ole eikä sitä voi käsittää väärin, mutta *tason* pois jättäminen tekee sen dynaamisemmaksi, tuo asian lähemmäs lukijaa ja sitoo lauseen selvemmin elävään elämään. Useimmiten on kyse juuri tämäntapaisesta parannuksesta, kun *tasoa* ruvetaan karsimaan:

»Pienten ja keskisuurten koneteollisuusyritysten kannattavuus on pudonnut jyrkästi vuoden 1974 tasolta.» Siis: Pienten ja keskisuurten koneteollisuusyritysten kannattavuus on heikentynyt selvästi sitten vuoden 1974.

[Tutkimuksesta, jossa on selvitelty yritysten perustajien lähtökohtia:] »Suoritusasteen tehtävissä työskennelleet perustivat pienempiä, johtotehtävissä olleet

yleensä suurempia yrityksiä.» Toisin sanoen: Työntekijöinä olleet – –, johtotehtävissä olleet – –.

»Bentseenin markkinatilanne on meidän [nim. myyjän] kannaltamme enemmän kuin hyvä. Kaikki mitä tuotetaan, menee oikopäätä kaupaksi ja hintataso näyttää jatkuvasti kohoavan.» Eli: – – Kaikki mitä tuotetaan, menee oikopäätä kaupaksi ja hinnat näyttävät jatkuvasti kallistuvan.

Siitä että *taso* on nimenomaan tietokirjallisuuden ja tiedotusvälineiden sana, kertoo Suomen kielen taajuussanaston: radion kielessä sana on 486. sijalla, tietokirjallisuudessa 469. sijalla ja lehtikielessä 482. sijalla, kaunokirjallisuudessa taas vasta 2 726. sijalla. Lehtikielelle olisi epäilemättä eduksi, jos se tässä lähenisi mielikuvitukseksikaampaa kaunokirjallisuuden kieltä ja etsisi uusia tapoja ilmaista asioita.

Läheinen *tason* ystävä ja liittolainen on *aste*. Alun perin se on ollut merkitykseltään hyvinkin konkreettinen; murteissahan se tunnetaan vieläkin mm. 'portaiden astinlautana' tai 'tikapuiden puolapuuna'. Tämän sanan käyttöala on laajentunut nimenomaan abstraktiin suuntaan, ja niinpä se on ryhtynyt täyttämään hyvinkin abstraktista hämäräryksen tehtävää.

»Keskimääräinen työttömyysaste oli viime vuonna 7,5 prosenttia.» Eli: Työttömiä oli viime vuonna 7,5 prosenttia työkäisestä väestöstä.

»Rakennustoiminnan työttömyysasteeksi ennustetaan muodostuvan tänä vuonna noin 12 prosenttia.» Siis: Rakennusalalla työttömiä tulee tänä vuonna olemaan noin 12 prosenttia.

»Kenkäteollisuuden käyttöaste on pysynyt normaalilla tasolla.» Eli: Kenkäteollisuus on ollut käynnissä normaaliin tapaan.

»Suomalaisia valmistajia auttaa myös se, että nimenomaan väritelevisioiden kohdalla kotimaan kyllästymisaste on varsin alhainen.»

Tämän lauseen sisimmän kirjoittaja on

kyllä onnistunut kätkemään niin tehokkaasti, että voi vain arvailla, mitä todella tarkoitetaan. Yksi tapa välttää »kyllästymisastetta» voisi olla esim.:

Suomalaisia valmistajia auttaa myös [markkinoinnissa] se, että nimenomaan väritelevisioita kotimaassa on vielä varsin vähän.

Suomen kielen taajuussanaston laskelmien perusteella *aste* poikkeaa *tasosta* siinä, että selvästi eniten *astetta* käytetään tietokirjallisuudessa. Se on siellä 503. sijalla, kun se lehtikielessä on 1 023. sijalla ja radion kielessä 1 719. sijalla. Kaunokirjallisuus, kuten odottaa sopiinkin, ei ole *asteenkaan* ominta ympäristöä: sen sija on siellä vasta 4 352. Kiintoisaa olisi nähdä, miten eri alojen lehtiartikkelit suosivat näitä tilastosanoja. Talouselämää käsittelevät artikkelit eivät välttämättä ole tässä suhteessa sen kummempia kuin muutkaan, vaikka niistä herkästi löytääkin esimerkkejä tilaston orjuuttavasta vaikutuksesta.

Graafiset kuvaajat, käyrät ja pylväät, luovat lukijan silmien eteen kuvan nousuvasta ja laskevasta viivasta. Niinpä verbit *aleta* tai *laskea* ja *kasvaa* tai *nousta* sekä adjektiivit *korkea* ja *alhainen* tai *matala* ovat tunkeutuneet tilaston kielestä lehtien taloussivuille ja ministerien ja muiden lausunnonantajien huulille.

»Oman pääoman osuutta pyrittiin nostamaan.» Siis: Omaa pääomaa pyrittiin lisäämään.

»Työttömyyslukemat pysyvät kuitenkin vielä pitkään korkeina ja kehitysnäkymien suhteen vallitsee jo ensi vuoden osalta tietynlaista epävarmuutta.» Tarkoittanee: Työttömiä on kuitenkin paljon vielä pitkään, ja jo ensi vuonna tilanne saattaa vielä pahentua.

»Kiinteistöjen hoitokustannusten nousussa on syytä tarkistaa jätehuoltokustannusten asianmukaisuus.» Eli: Kiinteistöjen hoidon tullessa kalliimmaksi on syytä tarkistaa, että jätehuolto on hoidettu järkevimmällä ja halvimmalla mahdollisella tavalla.

Joskus tilaston raaka lukeminen voi

tuottaa lauseita, jotka sellaisenaan kyllä ovat havainnollisia mutta saavat samalla merkillisiä lisävivahteita:

»Humalassa ajaminen kääntyi laskuun.»

Kolme liikettä ilmaisevaa sanaa tekevät lauseesta jo suorastaan ylikonkreettisen, mikä sekkin häiritsee lukijaa melko tavalla. Mieluummin siis jokin vähemmän šokeeraava vaihtoehto: Humalassa ajaminen väheni.

Kasvu-sanan jähmettymistä ja kliseytymistä edustavat sangen puhdastyylisesti seuraavat esimerkit, joissa sanan aktiivinen ja dynaaminen merkitys on sananmukaisesti kivettynyt paikalleen:

»Vuosina 1975—1977 koneteollisuuden tuotannon kasvu on Suomessakin ollut paikallaan polkevaa.» Eli: Vuosina 1975—1977 koneteollisuuden tuotanto on Suomessakin pysynyt koko ajan samana.

»Ikääntyvien talouksien, kuten Englannin, kohtalona on ollut miltei pysähtynyt kasvu.» Toisin sanoen: Ikääntyvät taloudet [tarkoittanee vanhoja teollisuusmaita], kuten Englanti, ovat pysyneet paikallaan; niiden tuotanto ei ole lisääntynyt.

Taustalla on kuva kuvaajasta, joka kulkee vaakasuoraan: tuotantoa kuvaava käyrä ei nouse ylöspäin eikä pylvä ole sen pitempi kuin edelliseltäkään.

En tahdo väittää, että tilastojen suora lukutapa välttämättä hämärtää itse asian tajuamista. Valppaat lukijat ovat epäilemättä tottuneet mainitunlaisiin sanankäänteisiin ja osaavat napata tiedon sanojen kalisuttelun keskeltä. Lukijan kannalta pahinta ei ole jonkin asian ilmaiseminen puisevasti ja mitäänsanomattomasti, vaikka samojen fraasien toistelu ajan oloon kyllästyttääkin. Lukijan kannalta pahinta on se turruttava vaikutus, mikä tällaisella sanankäytöllä on. Hämärtäminen on salakavalaa: kun negatiivisten asioiden lisääntymistä kuvataan nousevalla käyrällä ja kasvavilla patsailla siinä kuin positiivistenkin, joudutaan kummalliseen tilanteeseen. Puhutaan hintatason noususta, korkeasta työt-

tömyysasteesta jne. Nousuilla, tasoilla ja niiden liittolaisilla on positiivinen yleisilme (vrt. esim. *taso* ja sen johdos *tasokas* 'laadukas, hyvätasoinen') tai ne ovat vähintäänkin neutraaleja (*aste*). Yhdenkin keskeisen sanan ilme saa koko lauseen näyttämään tai kuulostamaan positiiviselta, vaikka kyse olisi aivan päinvastaisesta. Niinpä lukija joutuu koko ajan tulkitsemaan ja kääntämään tekstiä ymmärrettäväksi, ja se on hyvin vaivalloista. Pian ja helposti käy niin, ettei lukija enää jaksakaan avata taloussivuja eikä perehtyä talouselämää käsitteleviin katsauksiin. Se ei liene kirjoittajan tarkoitus — vai onko?

Asioista on puhuttava niiden oikeilla nimillä. Kuvattiin käyrällä tai ei, hintojen kallistuminen on hintojen kallistumista, ei hintatason nousua. Työttömyys on työttömyyttä, ei alhaista työllisyysastetta eikä korkeaa työttömyysastetta. Nämä puisevat ilmaukset ovat täysin tarpeettomia ja lienevätkin vain tämän »kasvuhakuisen yhteiskunnan rakennemuutosten» selittäjien tarvitsemaa hämäräkieltä, jota kukaan muu ihminen ei tarvitse eikä käytä.

Pirkko Nuolijärvi